

Grčki crkveni pjesnik Romanos.

Juraj Pavič.

Prije kojih deset godina napisao je o crkvenoj grčkoj poeziji najveći poznavalac sredovječne periode grčkoga svijeta pokojni Karlo Krumbacher na početku jedne svoje studije ove retke:¹ Die Bearbeitung der griechischen Kirchenpoesie gleicht einem Angriffe auf eine Festung, bei dem die Angreifenden, dem Ziele näher rückend, immer wieder auf neue früher verborgene Hindernisse stossen. — Na drugom opet mjestu o pjesniku Romanu ovo:² Das durch den Namen Romanos Forschungsgebiet gleicht einem Labyrinth in dessen Irrgängen der Wanderer ermattet niedersinkt ehe er einen Ausgang findet.

I veliki filolog napisao je istinu. — Niti jedno područje bizantinskoga duševnoga života nije tako komplicirano, tako zamršeno i tako malo istraženo kao što je crkvena grčka poezija i njezin glavni predstavnik sv. „slatkopojac“ Romanos, a nijedno područje nije tako važno za grčku crkvu kao baš to. — U poeziji grčke crkve odrazuje se sva njezina duša i njezina misaona snaga, sva životna filozofija kao i sva prošlost njezinih vjernika, sve dogmatičke diskusije kao i retoričke vještine, pa mističke i asketičke struje sve do današnjega dana. Ova poezija podaje i danas snagu istočnoj crkvi i podsijeća je živo njezinih davnih mladenačkih dana, onih dana, kad je u žilama njezinim pulsirala ista krv proizlazeći iz jednog srca i podavajući joj isti onaj život, koji je podavala i prostranom ali tamnom zapadu. I tko se ne zna duhom prenesti u ono vrijeme, kad su te pjesme nastale, nego s današnjeg stanovišta prosuđuje grčku crkvenu poeziju, taj će vazda biti prema njoj ne-

¹ Miszellen zu Romanos. [Abhandlungen d. k. bay. Akademie d. Wissenschaften I. Kl. XXIV. Bd. III. Abt.] München 1907 pg. III.

² Romanos und Kyriakos. (Sitzungsberichte d. philos. philol.-histor. Classe d. k. bay. Akad. d. Wissenschaften), München 1901. Heft V. pg. 693.

pravedan, a njegov sud nosiće na sebi obilježje neobjektivnosti.³ — Grčka je duša već po svojoj naravi naklona više na mističku kontemplaciju, nego li na hladno umovanje, u duševnom životu više prevladuje čuvstvo nego li razum, zato se u grčkoj crkvi razvilo pjesništvo silnije nego li u latinskoj.

U koliko smo mi dosada poučeni o grčkoj poeziji, zahvaliti nam je petorici muževa: Kardinalu Pitri,⁴ W. Christu,⁵ W. Meyeru,⁶ K. Krumbacheru⁷ i P. Maasu.⁸ Da su oni ostali osamljeni razumjeće samo onaj, tko znade, da većina izvora za grčku crkvenu poeziju kao i za povijest pokriva na prst debela prašina po svim bibliotekama Evrope. — Mi smo se u slijedećim recima ograničili samo na izdani materijal i to u prvom redu na najljepše Romanove pjesme, kako ih je kritično publicirao K. Krumbacher.

Prije nego prijedemo na samoga pjesnika reći nam je nešto

I. O grčkoj crkvenoj poeziji uopće.⁹

Prvim kršćanskim općinama stajale su na raspolaganje dvije tečevine starijih vremena, prema kojima su morale zauzeti svoje stanovište. Sinagoga im je namrla običaj proslavljati Stvoritelja pri liturgičnim činima pjesmama, a grčka klasična kultura već ustaljenu formu klasičnoga metra, u koju će odlijevati svoje nove pjesničke tvorevine. Kao što su židovi pjevali kod bogoslužjenja psalme, tako su prvi kršćani tim psalmima pridonodavali još i druge pjesme iz novoga zavjeta kao „magnificat“, canticum Zachariae, „nunc dimittis“ itd. Malo po malo osjetila se potreba i za samostalnim skladanjem. Među

³ Jedan značajan primjer takve nadri-kritike podao je neki referent o P. Maasovom izdanju grčkih kondaka u „*Stimmen aus Maria Laach*“ 1911. godine.

⁴ J. B. Pitra: *Analecta Sacra specilegio Solesmensi parata*. Paris 1876.

⁵ W. Christ et M. Paranakis: *Anthologia graeca carminum christianorum*. Leipzig 1871.

⁶ W. Meyer: *Anfang u. Ursprung d. lat. u. griech. rythmischen Dichtung* (Abhandl. d. k. bay. Akad. I. Cl. XVII. Bd. II. Abt. str. 257.—450.

⁷ *Geschichte d. byzantinischen Literatur*. München 1897,

⁸ *Rasijani članci po časopisu Byzantinische Zeitschrift*.

⁹ O svem spravni K. Krumbacher: *Gesch. d. byz. Literatur* strana 653. do 705.

najstarije samostalne takve pjesme spada poznati himan *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη*. — Ova pjesma kao i mnogi drugi himni večernji i jutarnji — *Ἕμνοι ἑσπερινοὶ ἰ εὐθινοὶ* — sastojali se većinom iz slova sv. pisma, ili su imitirali i parafrazirali psalme.

Prvi je bio sv. Grgur Nazijanski († 389), koji je pokušao samostalno skladati, i to u staroj klasičnoj formi, najviše u heksametru.¹⁰ — Makar su njegove pjesme bile mnogo komentirane kasnije po Kosmi¹¹ Jerusalemskom, Niketi¹² Davidu i kanonistu Zonaru, ipak ih grčka crkva nije nikad usvojila. Razlog je bio taj, što pjesme u takvoj staroj formi nisu mogle progovoriti srcu grčkoga svijeta, a najmanje su bile prikladne da izraze kakvo religiozno čuvstvo. Stara klasična kultura i kršćanstvo bile su dvije protivnosti, koje su se imale izravnati a nikako ne spojiti. I da su se grčki crkveni pjesnici i dalje služili ovom zastarjelom i suhom klasičnom formom, sigurno mi danas ne bismo mogli govoriti s velikim udivljenjem o grčkoj crkvenoj poeziji, ako bi je uopće i bilo.

Što se grčka crkvena poezija uzvinula do tolike visine, zahvaliti je u prvom redu ritmičkom građenju stihova. Princip ove forme nije kratkoća ili duljina, nego broj i naglasak slogova. Prvi pokušaj takvoga pjesničkoga stvaranja je pjesan Blaženoj Djevici i jedan večernji himan već spomenutoga Grgura Nazijanskoga.¹³ Kako je baš on došao na tu misao i pod čijim uplivom ne zna se. — Koncem četvrtoga i početkom petoga stoljeća razvilo se već toliko mnoštvo ovakih ritmičkih pjesmotvorevina, da su pojci (cantores) pri bogoslužnim činima bili prisiljeni izmišljati vazda novu melodiju, po kojoj bi pjevali ovakove nove pjesme. Da se ove uvijek nove melodije ne umnožavaju u beskrajnost, pjevali bi kantori takove nove pjesme po već ustanovljenim uzor-strofama, koje su bile najlakše i najobljubljenije u narodu. Takva uzor-strofa sa svojom originalnom melodijom zvala se hirmos¹⁴ (*εἰρμός*).

¹⁰ Izdanje pjesama u W. Christ et Parankis: *Anthologia graeca carminum christianorum*. Leipzig 1871 pg. 29.

¹¹ Migne *Patrologia Graeca* t. XXXVIII, col. 34) — 680.

¹² *Ibid.* t. XXXVIII, col. 681 — 842. i dalje.

¹³ Izdao Dindorf u Leipzigu 1868 — 75.

¹⁴ W. Christ: *Über die Bedeutung von Hirmos, Troparion und Kanon in d. griechischen Poesie d. Mittelalters.* (Sitzungsberichte d. k. bay. Akademie). München 1870 II. str. 75 — 108.

Ovo ritmičko pjesništvo razvilo se u dvije forme: u dužu i u kraću, ili kako ih W. Mayer i K. Krumbacher nazivlju: himni i kanoni. Prva duža forma — dolazi i pod imenom *κοντάκιον* — sastoji se od više (obično 18—30) strofa, pred kojima se nalazi kao neki *προοίμιον* t. zv. *κονκούλιον*,¹⁵ a sve strofe imaju jedan te isti refrain. Pojedine strofe zovu se *τροπάρια* ili također *ὀλκοι*.¹⁶ U grčkoj crkvi bio je uvijek običaj pjevati ova *κοντάκια*, s toga je teško njihov metar razumjeti bez muzike.¹⁷ I refrain — *ἐφύμνιον* — običavao je pri većim svetkovinama pjevati puk.¹⁸

Druga kraća forma — *κάνονες* — sastavljena je od 8 ili 9 različnih pjesama po četiri ili više strofa. Zastupnici ove vrsti esu sv. Andrija Kritski i sv. Ivan Damascen.

Ime autora pojedinim grčkim crkvenim pjesmama vrlo je teško pogoditi. Grčki pjesnici nijesu potpisivali svojih imena pred pjesmom ili iza nje kao što je to običaj u današnjem pjesništvu. Oni su svoje ime skrili obično pod početna slova pojedinih strofa ili versova, to je poznati *ἀκροστιχίς*¹⁹ u grčkoj poeziji. Takvi su akrostihi od velike važnosti za postanak pojedinih pjesama, a podrijetlom potječu iz Sirije.²⁰ Najstarije pjesme ipak sa svojim akrostihima ne odavaju pjesnika, nego teku obično alfabetno (*α—ω* ili obratno) kao kod poznatoga Akathista. — Usljed skraćivanja, preinačivanja i falsificiranja mnogima pjesmama iskrivljen je autor ili se daje teškom mukom samo naslutiti.

Pjesme grčke crkve sačuvane su rasijano po liturgičnim knjigama, i to najviše u Triodu — knjizi gdje se nalaze pjesme za pomične svetkovine — i u Tropologiju — pjesme za nepomične svetkovine. — U devetom stoljeću, valjda usljed bizantinskoga humanizma, nastalo je iz samostana Studion gibanje, koje je išlo za tim, da navedenu dužu formu pjesništva — himne — što više potisne u pozadinu, i da je nadomjesti drugom kraćom — kanonima. Uspjeh na radost nije bio velik,

¹⁵ *κονκούλιον* i *ὄλκος* dolaze u 5. i 6. vijeku izmjenično.

¹⁶ K. Krumbacher: *Gesch. d. byz. Literatur* pg. 695.

¹⁷ H. Gaisser: *Les „Hirmoi“ de Paques dans l'office grec*. Rome 1905.

¹⁸ *Ἑπιφοῖα* također nije drugo nego refrain.

¹⁹ K. Krumbacher: *Die Akrostichis in d. griech. Kirchenpoesie* (Sitzungsbericht d. k. bay. Akademie) München 1903 pg. 551.

²⁰ B. Kirschner: *Alfabetische Akrosticha in d. syrischen Kirchenpoesie*. Leipzig 1907.

jer je istočna crkva i nadalje zadržala Triodion sa himnima a zbacila onaj s kanonima. Tropologion pak prešao je u tipika, mineje i horologija.²¹

Toliko o grčkoj poeziji uopće i za daljne razumijevanje kod samoga pjesnika Romana.

II. Pjesnik Romanos i njegova poezija.

1. Vijek Romanov.

Različna su mnijenja o dobi, kad je živio pjesnik Romanos, koji nosi epiteton *ὁ μελωδός*. Jedni su za peti kao kardinal Pitra, Stevenson, Grimme s početka i K. Krumbacher, a drugi za osmi vijek kao Funk, Christ, Jakobi kasnije i K. Krumbacher. Danas je sigurno, da je Romanos savremenik velikoga cara Justinijana I. (525.—565.) dakle, da je živio u šestom stoljeću.

Prema jednoj staroj legendi ili životopisu imao bi se roditi u mjestu *τῶν Μισηανῶν* u Siriji,²² što će biti valjda grad Emesa²³ nedaleko od Beyruta. Postavši djakonom službovao je pri crkvi sv. Uskrsnuća u Beyrutu, a pod konac vladanja cara Anastazija I. (491.—518.) došao je u Carigrad. Tu bude dodijeljen opet na službovanje k crkvi presv. Bogorodice *ἐν τοῖς Κύροις*.²⁴ Ista nam legenda pripovijeda, da je Romanos tu imao i viđenje. Zaspao je naime jednoć u hramu, a u snu mu se prikazala presv. Bogorodica i predala mu knjigu crkvenih pjesama, da je pojede, kako slično čitamo u starom zavjetu, da je Bog učinio s prorokom Ezekijelom. Od toga vremena počeo je Romanos skladati pjesme. Probudivši se od sna stao je odmah na ambon* i odavde zapojao svoju najdivniju pjesmu: „Djevica danas“:

*Ἡ παρθένος
σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίθει
καὶ ἡ γῆ
τὸ σπῆλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει*

²¹ O rukopisima vidi K. Krumbacher, l. c. pg. 687.

²² Cod. Vatic 1613.; Cod. Hierosolimit. 40; Cod. Berol. Phill. 1622. Izvadak u Krumbachera l. c. pg. 663.

²³ Paul Maas: Die Chronologie der Hymnen d. Romanos. (Bay. Zeitschrift) XV. (1906) pg. 29.

²⁴ Vidi Byzantinische Zeitschrift XII (1903) pg. 465.

* Uzvišeno mjesto na sred crkve odakle djakon čita evanđelje.

ἄγγελοι
 μετὰ ποιμένων
 δοξολογοῦσι,
 μάγοι δὲ
 μετὰ ἀστέρων
 ὁδοιποροῦσιν·
 δι' ἡμᾶς γὰρ
 ἐγεννήθη
 παιδίον νέον
 ὃ πρὸ αἰώνων θεός.

Kad je oko 536. god. bila restauracija sv. Sofije dogotovljena, bude Romanos tamo namješten kao *πρεσβύτερος καὶ ἐκκλησιαστικὸς*. Svakako se pristojalo, veli P. Maas, dati ovako nadarenom mužu doličnije mjesto nego ga ostaviti vječnim djakonom kod neznatne sv. Marije.²⁵ I doista je Romanos zapremao ugledno mjesto ne samo u crkvi nego i na dvoru cara justinijana, koji je bio i sam velik teolog i pjesnik. Nuzgredno budi spomenuto, da himan „Slava Jedinorodni“ — *Ὁ μονογενῆς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ* — potječe od istoga cara i to iz god. 536.²⁶ — Romanos je u svojem životu bio uzoran čovjek i vrijedan svećenik. Istočna crkva slavi ga kao sveca i poštuje njegovu uspomenu na dan 1. oktobra. Navod P. Maasa,²⁷ da je bio Židovin i da je prešao na kršćansku vjeru, ne da se ničim stalno dokazati. Dan Romanove smrti je nepoznat.

2. Obilježje Romanove poezije.

„Slatkopojac“ Romanos jest najveći pjesnik kršćanskih Grka svih stoljeća. Do te visine nije se dovinuo toliko po mnoštvu svojih kontakija (oko 1000 na broju) koliko majstorskom obradbom i uzvišenošću misli. Predmetom njegovih pjesama bile su većinom svete osobe iz staroga i novoga zavjeta te sveci i mučenici.

Među najljepše Romanove pjesme spadaju svakako one, koje obrađuju osobu božanskoga našega Spasitelja. Spomenućemo samo neke: Narođenje Isusovo, Bijeg u Egipat, Priznanje u hramu, Krštenje, Grješnica (Lc. 7. 36—50), Uskrsenje Lazara, Judina izdaja, Petrova zataja, Uskrsnuće, Sudnji dan itd. itd. Posebnim pjesmama opjevao je poredbe o deset evanđ.

²⁵ Die Chronologie pg. 30.

²⁶ Theophanes 216, 23 cf. Christ: Anthologia pg. 52.

²⁷ ib. l. c.

djevicama (Mat. 25. 1—13), o izgubljenom sinu (Lc. 15, 11—32) i o bogatunu i lazaru (Lc. 16, 19—31). — Od Marija sama najljepša je Naviještenje zvana *ὁπαπαντή* (Lc. 2, 22—39), od onih na čast svetima sv. Georgiju, Kozmi i Damjanu, Menu, Nikolaju, Theodoru, četrdesetorici mučenika itd.²⁸

Hoće li pjesnik da upotrijebi koju rečenicu ili sentenciju iz sv. pisma, odjene je u samostalnu konvenirajuću formu tako, da čovjek jedva može to zamijetiti, no sadržaj i smisao ostane nepromijenjen. Neka nam posluži samo ovaj primjer:

Sv. Pavao u poslanici ad Romanos c. VIII., v.: 35.

„*Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα.*

Romanos u čast sv. mučenika Mena strofa 18.:

... οὐ γὰρ ἡμᾶς χωρίσει
τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης,
τοὺς ἀπὸ ἐπεληίζοντίας,
οὐ ξίφος, οὐ λιμὸς,
οὐ γυμνότης, οὐ φόβος,
οὐδὲν τῶν ὁρατῶν
οὐδὲ τῶν ἀοράτων.

III Mc. XVI., 7. gdje anđeo govori ženama:

... *ἐπάγειτε εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ
προάγει ἡμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.*

Romanos u pjesmi: *ἄρνησις Πέτροου* strofa 21.

Ἄγγελος ἦν φωνὴ
ὁμιλοῦντος τοῖς γυναιξίν·
Ὅταν εἴπητε πᾶσιν
εἴπατε καὶ τῷ Πέτρῳ·
Μὴ φοβοῦ, εἶπεν ὁ διδάσκαλος,
ἀνάκραξον·
Σπεῦσον, σῶσον
ἄγιε, τὴν ποιμνὴν σου·

a) Izvori Romanovim pjesmama.

Osim ovoga što smo rekli o sv. pismu još je interesantnije gledati izvore, iz kojih je pjesnik uzimao materijal osobito pri obradbi pjesama u čast svetaca i mučenika.

²⁸ Točan popis Romanovih pjesama naći će čitalac u K. Krumbacher: *Miszellen zu Romanos. (Abhandlungen d. k. bay. Akad. I. Kl. XXIV Bd. III. Abt.)*. München 1907. str. 105.

Ovdje nas susreće još neriješen problem : u kakvom naime odnošaju stoji haglografija prema himnografiji. Sigurno je, da se jedna od druge ne da odijeliti niti rastaviti, jedna drugu nadopunjuje. Pomoću pojedinih himni moći je na primjer rekonstruirati prvobitni tekst odgovarajućih vitâ, i obratno iz prozaičnoga teksta moći je zaključiti na izvor pojedinim himnima.²⁹

A kako stoje himni Romanovi prema njihovim izvorima zapitaće tkogod. I Romanos je uzimao građu od druguda, najviše iz prozaičnih tekstova pojedinih svetačkih životopisa. Od tih izvornih tekstova najveći dio posve je propao ili se sačuvao samo fragmentarno, vrlo ih je malo, koji su do nas došli u prvobitnoj cjelini. Sasvim razumljivo, jer sve osobe, o kojima pjesnik pjeva, spadaju u prvih pet vjekova. Spominjemo samo nekoje od tih pjesama. Pjesan o sv. mučeniku Meni imala je za temelj neki izgubljeni martyrium sti Menae.³⁰ Pri pjesmi o četrdesetorici mučenika služio se Romanos isto tako izgubljenim nekim životopisom,³¹ ali i vijestima iz sv. Basilija, Grgura Niškoga i Efrema sirsckoga, o čemu opširnije niže. Slično i kod najslabijega njegovoga himna u čast sv. Trifuna.³²

Nekim opet Romanovim pjesmama i ako s velikim trudom možemo doći na izvor n. pr. pjesmi u čast sv. Simeona Stylite,³³ Kuzme i Damjana,³⁴ sv. Jurja³⁵ i sv. Pantalejmona.³⁶ — U mnogima pak preradio je propovijedi nekih teologa četvrtoga i petoga stoljeća, osobito propovijedi Basilija, biskupa izaurijske Seleukije (431—458).³⁷ Tako i prekrasni himan *ἵππαρνή* po-

²⁹ Prvi naputak ovakvoga rekonstruiranja podao je nezaboravni bizantinolog K. Krumbacher u *Miszellen zu Romanos* pg. 44.

³⁰ Vitae, što ih sad posjedujemo u *Analecta Bollandiana* III (1884) str. 258—250, zatim izdanje K. Krumbachera u *Abhandlungen d. b. Akad.* 1907. dadu samo naslućivati prvotni original.

³¹ O. v. Gebhardt: *Acta martyrum selecta*, Berlin 1902 str. 171.

³² Jedan martyrium u *Migne Patr. gr.* CXIV. col. 1311—1328.

³³ J. B. Pitra: *Analecta sacra* I, XXVII.

³⁴ Waugnereck: *Syntagmatis historici* . . . Wien 1660. pg. 6.

³⁵ Kod ovih kontakija označuje pjesnik točno svoj izvor: životopis od nekoga Pasikrata izdan od A. Ehrharda u *Abhandl. München* 1912.

³⁶ *Byz. Zeitschrift* VI. i L. Sternbach: *Dissertationes classis philol. Academiae Cracoviensis* XVI (1892) pg. 218—303.

³⁷ P. Maas: *Das Kontakion. Mit einem Exkurs über Romanos und Basileios von Seleukia* (*Byz. Zeitschrift* XIX (1910) str. 285—306.

kazuje često tragova Basilijeve propovijedi o presv. Bogorodici.⁸⁸ U ovim pjesmama u čast svetaca nije Romanos pokazao tolike originalnosti i pjesničkoga talenta, kao što u onima, za koje je uzimao građu iz sv. pisma. Razlog tome biće, što je u prvima imao štošta da skрати ili preinači, mjestimice doda nešto, što nije bilo u njegovom prvotnom vrelu, a što je doznao od druguda; kod drugih naprotiv nije imao ništa da skraćuje ili dodaje, tu je imao samo da sakupi svu svoju misaonu snagu i da zaroni u dubine sakrivene mudrosti Božije, da je sam shvati, i tako da je i čitaocu preda shvatljivu. I Romanos je bio u tome majstor.

b) Dogmatička i moralna tendencija.

Osobita karakteristika bizantinskoga duševnoga života bio je živi interes i zanimanje oko teoloških pitanja. Ljudi iz najnižih pučkih slojeva do najviših dvorskih krugova, od najneznatnijih seoskih činovnika pak do najuglednijih logotheta i protovestijarija bavili su se jednako pretresivanjem najzamršenijih bogoslovskih pitanja. To je već ležalo u samoj duši grčkoga naroda, koja je vazda pokazivala ljubav za špekulaciju i misticizam. Nije čudo ako i Romanos nije mogao ostati izoliran. I u njegovim pjesmama opaža se duh tadašnjega vremena i po svima se kao crvena nit provlači dogmatička tendencija.⁸⁹

Promatramo li Romanove pjesme s čisto dogmatičkoga stanovišta, moći ćemo po njima zaključiti na dosta neznatnu dogmatičku erudiciju njihovog autora. Definiranu crkvenu istinu znade on predivno uzveličati, ali u sam problem ne ulazi. Osobitu privlačivost za pjesnika imaju dvije naravi Gospoda našega Isusa Hrista. U pjesmi o Petrovoj zataji ovako ih veliča:⁴⁰

*Ὁὐκ οἶδας τὸν ἄνθρωπον,
ὦ Πέτροε, ὡς ἔφησας;
ὁὐκ οἶδας τὸν ἄνθρωπον;
μη̄ τι τοῦτο θέλεις λέγειν
ὅτι ἄνθρωπον οὐκ οἶδας ψιλόν⁴¹
ἀλλὰ καὶ θεόν;*

⁸⁸ Migne Patr. gr. t. 85 col. 448. Maas ib. . .

⁸⁹ Vidi navode u P. Maas Chronologie . . . pg. 13—24.

⁴⁰ Strofa 16. Izdanje Krumbacherovo: Studien zu Romanos pg. 127.

⁴¹ ἄνθρωπος ψιλός nazivlje Hrista Origines, Theodor de Mopsuestia (Mansi IX. 528.)

Μὴ ἄρα διδάξαι
 τοὺς ἀνόμους ἐσπουδάσας,
 οὗτι θεὸς πέλει
 ὁ σταυρωθεὶς;
 εἰ γὰρ καὶ ἔπαθεν σαρκὶ
 (καὶ) σάρκα φέρων
 ὁ ἄσαρκος ἦλθεν
 ἐκ τῆς Μαρίας,
 Ἄλλ' οὖν ἐστὶ θεὸς
 καὶ οὐ θνήσκει θνήσκων σαρκί.
 ὡς ὁράται, κρατεῖται
 ὡς δὲ μὴ θεωρεῖται,
 οὐδενὶ πρόσκειται ἢ μόνοις τοῖς
 κραυγάζουσι.
 Σπεῦσον, σῶσον
 ἄγιε, τὴν πόλιν σου.

Isto tako ne ulazi niti u bitnost hereze, koju odsuđuje; pače je često niti ne pozna nego po imenu. Mnogoputa znade biti agresivan, a heretika naprosto izgrdi.

Temelj Romanovoj dogmatici jesu definicije sabora kalcedonskoga i crkveni zakoni cara Justinijana.⁴²

Protiv heretika Nestorija i njegove nauke obara se u pjesmi o snilasku Kristovu u pretpakao (strofa 13.). Niže u strofi 16. iste pjesme ima na umu Dokete⁴³ kad veli:

Νευρωθέντες τοῦ Παύλου τοῖς ῥήμασι
 οἱ πικρῶς νοοῦντες
 καὶ κακοτρόπως ἐρμηνεύοντες
 ἐπουράνιον σάρκα σημαίνουσι
 προσλαβόντα Χριστὸν καὶ οὐχ ἐκ μητρός.

Pod imenom Maniheja razumije Romanos monofizite kao i mnogi njegovi savremenici, napose car Justinijan,⁴⁴ dok u himnu o Petrovoj zataji (strofa 21.) označuje Novacijanovu nauku, po kojoj su svi grješnici isključeni od neba:

Οὐδεὶς ἀναμάρτητος
 οὐδεὶς ἀπελεύτητος·
 μὴ ὀλιγωρήσητε,

⁴² Chronicon Paschale I, 635 — Mansi IX, 537.

Hamilcar S. Alivisatos: Die kirchliche Gesetzgebung des Kaiser Justinians I. [Neue Studien zur Gesch. d. Theologie und Kirche. Herausgegeben v. Bonwetsch und R. Seeberg H. XVII.] Berlin 1913.

⁴³ P. Maas: Chronologie pg. 15.

⁴⁴ Mansi VIII, 1062. i dalje. Pjesma u čast sv. Dimitriju str. 17. P. Maas pg. 21.

ἐγὼ μόνος δίχα μώμου
διὸ πάσιν ὑμῖν ἐφαπλῶ
τὴν δωρεάν.

Protiv monoteleta uperena je 13. strofa prve pjesme o deset djevica, a u „strašnom sudu“ za nedjelju mesopustnu posvećuje pjesnik punih trinaest strofa Antikristu prema poznatim tradicijama o Antikristu na koncu svijeta.⁴⁵ Zanimivo je, što Romanos veli o spoznaji djavola. U pjesmi u čast četrdesetorice mučenika⁴⁶ dokazuje, da djavao nikako ne može poznati budućnosti čovječje. Da li se Romanos izrazio i o znanju Kristovu, o pitanju, koje se u novije vrijeme toliko pretresa,⁴⁷ teško je išto ustvrditi prije nego uzimademo sva štampana pjesnikova djela. Tu i tamo opažaju se možda neke misli protiv agnoëta.

Što se tiče treće osobe presv. Trojstva, Boga Duha Sv., spominje ga pjesnik samo ondje, gdje uopće govori o svima trima osobama bez ikakve polemičke tendencije. U šestom stoljeću, u kome je živio Romanos, polemika o Duhu Sv. još nije bila izbila na površinu. Jedino u pjesmi *ἑπαπανή* (vers 156) postavlja ga odmah iza Oca, valjda naznačujući time nauku istočne crkve.⁴⁸

S ovom dogmatičkom tendencijom zgodno je spojio Romanos u svojim pjesmama i moralno-poučni element. Sad je pokušao izraziti koju općenitu misao, sad opet subjektivnu refleksiju, sad jednu i drugu zgodno združuje u kratku moralnu pouku, s kojom i završuje pjesmu. No često se ova općenita moralna poduka nalazi i na početku. Romanos

⁴⁵ Vidi W. Bousset: Der Antichrist in d. Überlieferung des Judentums, des neuen Testaments und d. alten Kirche. Göttingen 1895, pg. 88, 90, 104, 115, 126, 129, 134 . . .

⁴⁶ Strofa 11—13 izdao K. Krumbacher: Miscellen pg. 16.

⁴⁷ Marić Jos.: De agnoëtarum doctrina. Zagreb 1914. Schulte E.: Die Entwicklung der Lehre vom menschlichen Wissen Christi bis zum Beginne der Scholastik (Forschungen zur christl. Litteratur und Dogmengeschichte XII B) Paderborn 1914. K obadvjema sravni F. Diekamp: Über das Wissen der Seele Christi (Theologische Revue XIV (col. 98—108). Münster i. W. 1915.

⁴⁸ Razvoj nauke vidi u Bach: Dogmengeschichte d. Mittelalters II. Bd. Wien 1875, str. 784. i dalje.

si je svjestan, da pjesnik ne pjeva samo za sebe, da zadovolji svojem pjesničkom nagonu, nego i da drugih pouči i odgoji. Tako n. pr. opominje, da post ne koristi ništa, ako se čovjek ne oslobodi od zlih misli i čina,⁴⁹ kod dobrih djela Bog najviše gleda na dobru volju. On promatra sudbinu dobrih i zlih i potiče čovječanstvo, neka svojim dobrim djelima kupi milosrđe Božje.

e) Historički momenat i dramatički karakter.

Makar je Romanos crkveni pjesnik par excellence, ipak u svojim pjesmama nije mogao mimoći onih svjetskih događaja, koji su se najsilnije isticali u njegovom vremenu, i koji su bili narodu u svježoj uspomeni, osobito pak onih ne, koji su bili s crkvom u kakovu savezu ili bi za nju imali budi kakovu vrijednost. Radi ograničenosti teme, spomenućemo ovdje samo nekoje. U pjesmi „Božje kazne“ spominje spoznatu *vika*-revoluciju god. 532., kod koje je poginulo više nego 40.000 ljudi, i restauraciju sv. Sofije god. 537.⁵⁰ Glad i kugu za vladanja Justinijanova opisuje Romanos vrlo često,⁵¹ tako i izvanjske ratove.⁵² Što se tiče Asiraca i Izmaelita,⁵³ dokazao je de Boor⁵⁴ i Van de Veu⁵⁵ protiv K. Krumbachera,⁵⁶ da se imaju razumjeti Perzijanci i Saraceni, nikako ne Arapi. I potres na 9. jula 552. god., usljed koga se more povuklo na milju daleko od kopna, i koga spominju savremeni povjesničari Malalas, Theophanes i Kedrones našao je mjesta u pjesmi na čast sv. Stjepana.⁵⁷

Ove ako i neznatne historičke bilješke od neprocijenjene su bile važnosti, da je P. Maas mogao točno odrediti vrijeme, kad je živio ovaj veliki grčki pjesnik.

Još je jedna stvar, koja Romanovu poeziju čini osobito živom, to je njezin dramatički karakter. Dok u nekim pjesmama prevladuje obljubljena dramatska forma – dijalog, nose

⁴⁹ Izdanje Krumbacherovo u Umarbeitungen bei Romanos (Sitzungsberichte der k. bay. Akademie Bd. II. Cl. I.). München 1899. str. 64.

⁵⁰ P. Maas: Chronologie pg. 4. i dalje . . .

⁵¹ U pjesmi *εις τας δεινα παρθένους* vers 73, 76.

⁵² ib. vers. 54, 75, 172, 342.

⁵³ ib. strofa 17.

⁵⁴ Byz. Zeitschrift IX. 633.

⁵⁵ Byz. Zeitschrift XII. 153.

⁵⁶ Umarbeitungen str. 142.

⁵⁷ Strofa 3. Maas: Chronol. pg. 8.

druge na sebi sve uslove potpune drame. Pače opaziti je i staroklasični kor.⁵⁸ U stvaranju monologa prestigao je Romanos ne jednoga klasika moderne drame, ako ne stoji uopće osamljen među njima.⁵⁹

3. Odnosaj Romanov prema drugim crkvenim pjesnicima.

a) Sv. Efrem Sirski.

Mlado je kršćanstvo uhvatilo duboki korijen ne samo kod grčkoga i rimskoga naroda, nego i kod semitskoga — kod mladih Siraca, i za kratko procvatilo do neslućene visine. I to mlado kršćanstvo, koje već u svojoj bitnosti ne razdvaja pojedinih naroda među sobom, nego ih združuje i sjedinjuje, dovelo je u kontakt narod sirska s grčkim, i jedan je počeo uplivisati na drugi. Ne samo u crkvenoj umjetnosti, hagiografiji i liturgiji bili su Sirci napredniji, nego i u onoj grani crkvenoga života gdje su Grci stvorili čudo — u poeziji. Nije stoga ništa osobita, ako su i Grci štošta poprimili iz Sirije.

I pjesnik Romanos je ovisan u svojim pjesmama od Siraca, i to najviše od sv. Efrema († 373.).

Ovaj otac sirske poezije pjevao je svoje pjesme u Nisibim i u Edesi. Njihova je forma dvojaka: epsko-didaktična — *Mîmrâ*, i korsko-lirična — *Madhrâšâ* —, dok treća forma *Suglitha* kod Efrema nije tako česta.⁶⁰ Efremove pjesme u ovoj prvoj formi o Abrahamu, Josipu, o četrdesetorici mučenika bile su već za života njegova prevedene na grčki jezik⁶¹ tako, da ih je Romanos doista i u grčkom prijevodu mogao upotrijebiti, premda je naš pjesnik umio i sirska. Ovo upotrebljavanje sirske forme u grčkoj poeziji kod Romana ne će nam biti zazorno, ako spomenemo, da je već i Proklo († 447.) upotrijebio sirska *Sugithu* u svome govoru na čast presv. Bogorodice.⁶² Naš pjesnik je upotrijebio obadviije forme i *mîmru* i *madhrâšu*

⁵⁸ *Εἰς ἄνοιαν Πάτρον* strofa 14, 16, 17.

⁵⁹ U pjesmi o Egipatskom Josipu.

⁶⁰ R. Duval: *La littérature syriaque*. Paris 1907; A. Baumstark: *Die christlichen Literaturen des Orients*. 2 Bde. Leipzig. 1912.

⁶¹ S. Mercati: *S. Ephremi Syri opera*. Roma 1915. „Bogosl. Smotra“ VI. str. 297.

⁶² *Migne Patrol. Gr.* 65 col. 740. B.

u pjesmama o sudnjem danu, o egipatskom Josipu,⁶³ u čast četrdesetorice mučenika a nadasve u pjesmi o ponovnom dolasku Spasiteljevom.⁶⁴ Koliko nadvisuje Romanos Efrema pokazat će nam ova mala usporedba iz pjesme o četrdesetorici mučenika.⁶⁵

E f r e m :

Ἐννέα μῆνας αὐτὸν
ἐβάστασα ἐν γαστρὶ,
ἵνα κατελθὼν ἴδῃ
τῆς ἠπείρου τὰ πλάτη
βαστάσω δ' αὐτὸν πάλιν
μικρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων,
ἵνα ἀνελθὼν ἴδῃ
τῶν οὐρανῶν τὰ κάλλη·
ἡμαγμένον ἐν μήτρᾳ
περιέφερον αὐτόν,
ἕως οὗ μετὰ πάντων
ἀπέτενον ἄνθρωπον·
ἡμαγμένον δὲ πάλιν
τίθημι ἐν τραχήλῳ,
ἕως οὗ μετὰ ὄχλου
χορεύσῃ τῶν ἀγγέλων
ἔπαξ αὐτὸν ἐκ μήτρας
προσήνεγα τῷ κόσμῳ,
καὶ ἦλθεν ἔχων σῶμα
θνητὸν καὶ ἐπίκηρον
δεύτερον δὲ ἐπ' ὤμων
προσφέρω τῷ ὑψίστῳ,
καὶ ἀθάνατον λοιπὸν
ἔχω αὐτὸν ἐν πᾶσιν·

R o m a n o s :

Πάντα τὰ πάθη ἐνίκησε
μήτηρ φέρουσα
ψυχολόγα γοῦνθ', ὃν ἔτεκεν
ὡς γὰρ οἱ πάντες προέλαβον
ἐπαθλα λαβόντες
τῆς ζωῆς τῆς αἰωνίου
τῷ Χριστῷ παριστάμενοι,
τὸν νίδν θεωρήσασα
μὴ τελευτήσαντα
ἀνεβόα σὸν δάκρυσιν·
Ὡς ἐν κοιλίᾳ πάλιν βαστάζω
ὃν ἔτενον ἐν πόνοις·
ἐγὼ νῦν τοὺς ὤμους δεῖξω
ὥσπερ μήτραν μοῦ δευτέραν·
φθάσον προλαβόντας,
σῆθι ἐπὶ θρόνον
Χριστός σε ἀνεκδέχεται,
μὴ λάθῃ μου, τέκνον μου,
ὡς χάριτι πίστεως
στεφάνων ἐτύχητε·

Oдноšaj ovih dviju pjesnika označio je K. Krumbacher ovako . . . „im ganzen ist Romanos geschmackvoller und einfacher als der Syrer, der sowohl in der rhetorisch-poetischen Ausmalung als in der vergleichenden Beziehung von Personen des Alten und Neuen Testaments in orientalisches Übermass verfällt. In metrischer Hinsicht stehen die kunstvoll und mannigfaltig ausgearbeiteten Strophen des Romanos turmhoch über der ermüdend eintönigen Leierkastenmelodie des Ephräms“.⁶⁶

⁶³ Plač nad grobom Rahelinim.

⁶⁴ Th. Wehofer O. P. Untersuchungen zum Liede d. Romanos auf die Wiederkunft des Herrn (izdali A. Ehrhard i P. Maas u Sitzungsberichte d. phil. hist. Kl. der Wiener Akademie 154. Bd.) Wien 1907.

⁶⁵ Prema K. Krumbacheru Miscellen pg. 82.

⁶⁶ Miscellen pg. 83.

Romanos nije vadio pojedinih sentencija iz Efremovih djela, niti se servilno držao Efremova teksta, on je samostalno obradio samo istu materiju i ovdje ondje se poslužio istom dispozicijom kojom i Efrem.

b) Naš je pjesnik upotrijebio i djela grčkih sv. otaca: Basilija Velikoga, Joana Zlatoustoga i Grgura Niškoga.⁶⁷

c) Andrija Kritski.

Veličina kao što je bio Romanos nije mogao ostati i bez upliva na pozniya vremena. Sto godina kasnije ugledao se u nj veliki grčki crkveni pjesnik Andrija, nazvan Kritski. Pjesme Andrijine su dogmatičke naravi i suhe, one mogu dobro poslužiti kao točke za razmatranje, ali utisak poezije u duši čitatelja nijesu u stanju ostaviti. Jedino gdje se Andrija poslužio istim izvorom, kojim i Romanos tamo je i uspio. Tako se samo može razjasniti upadna sličnost među jednim i drugim.

Pomoću takovih zajedničkih izvora možemo riješiti i teškoću, koju je iznio S. Petrides⁶⁸ o Romanovoj kompilaciji pjesnika Kyriaka.⁶⁹

Na koncu nam se može nametnuti pitanje kakva je

4. Važnost Romanova za grčku crkvu.

Mnoge od pjesama Romanovih postale su svojinom grčke crkve sve do današnjega dana, ali razmjerno prema količini pjesama usvojeno ih vrlo malo i to najviše fragmentarno. U grčkim bogoslužjenjima dolaze ipak najljepše Romanove pjesme, i baš po ovim pjesmama dobile su crkvene otprave neobični svoj čar, pred kojim iščezava sve drugo. Tako su usvojene prve strofe njegove prekrasne pjesme o strašnom sudu na nedjelju mesopustnu, pjesma *ὕπαπανθή* za praznik „Sretenija“ na dan drugoga februara (valjda po nalogu cara Justinijana), no na žalost od ove samo strofa prva a od treće jedna čest. Na nedjelju siropustnu (prva pred velikim postom) recitira grčka crkva Romanov „*planctum Adami a paradiso exclusi*“. U crkvenim

⁶⁷ Mnogi navodi u D. Rouso: *Studi Bizantino-Romine* Bukarest 1907, str. 51. i dalje; Krumbacher ib. 82.

⁶⁸ *Echos d' Orient* IV (1901) str. 282–287.

⁶⁹ K. Krumbacher: *Romanos und Kyriakos* (Sitzungsberichte d. Münchner Akademie 1902.).

otpravama na veliki četvrtak vjerojatno je naumice ispuštena scena o zatajenju Petrovu iz pjesnika Romana radi nekih manje prikladnih ulomaka. Mjesto toga je rađe uzet događaj o izdaji Judinoj. Zato o zatajenju Petrovu u štampanim triodima (počevši od mletačkoga 1538.) nema niti spomena, dok iz nekih rukopisnih trioda vidi se, da je na veliki četvrtak prevladavala otprava na uspomenu zatajenja Petrova. Kad su nastale ovakve reforme u grčkoj crkvi, ne možemo ništa reći, dok se više svjetla ne unese u razvoj grčkih liturgija uopće; a koje pjesme u današnjim crkvenim knjigama potječu od Romana, koje od drugih pjesnika, znaćemo samo onda, kad budemo imali kritično izdanje svih liturgičkih grčkih crkvenih pjesama, do toga pak časa proći će možda i stoljeće.

Makar je Romanos pojao u vrijeme, kad je još crkva živjela jednom dušom, dakle više stoljeća prije istočnoga raskola, ipak su njegove pjesme na zapadu ostale nepoznate, premda je zapadna crkva više puta usvojila grčke crkvene pjesme. Poznati himan „gloria in excelsis Deo“, koga je uveo papa Telesfor (125—136),⁷⁰ a Simah (498—514)⁷¹ naredio, da se uzimlje svake nedjelje, pjevao se na zapadu sve do u srednji vijek na jeziku grčkom.⁷² Jedini možda upliv Romanov možemo naslutiti u pjesmi „dies irae, dies illa“ od Tome Celana iz XIII. stoljeća. Ova pjesma s Romanovom o posljednjem sudu ima neobičnu sličnost; po svoj prilici služio je naš pjesnik Celanu kao uzor.⁷³

Sasvim je naravno da Romanos u svim svojim pjesmama nije mogao uvijek dosegnuti iste visine, zaprječivala mu to sličnost predmeta, koje je opjevavao i ograničenost izvora, iz kojih je uzimao građu. No do one visine, do koje se dignuo Romanos, nije se uzvinuo niti jedan crkveni pjesnik prije niti poslije njega ne samo u Bizantu nego uopće u cijelom kršćanskom svijetu. Romanos je Bogom nadahnuti pjesnik one periode crkvenoga života, kad su istok i zapad živjeli pravom Kristovom ljubavlju i kao takav on je i trajni spomenik crkvenoga jedinstva, a ujedno i zalog, da samo iz takvoga jedinstva mogu izaći veleumi kao što je bio pjesnik Romanos.

⁷⁰ L. Duchesne : Liber Pontificalis I, 129.

⁷¹ ib. pg. 263.

⁷² K. Krumbacher : Geschichte d. byz. Literatur pg. 661.

⁷³ ibidem pg. 682.